

Etapp 2
Latin – alla tiders språk!

Fontana di Trevi i Rom

Staffan Edmar

Etapp 2

Detta tempel åt Atena från 500-talet f.Kr., senare helgat åt växtkraftens gudinna Ceres, ligger i Paestum vid Salernokusten söder om Neapel och är upptaget på UNESCO:s världsarvslista.

Futurum (framtidensform)

Ur Comenius lärobok 'Latinkunskapens port' från 1600-talet

Verb som hör till 1:a och 2:a konjugationerna bildar futurum med ett futurmärke *-b-* och i förekommande fall med uttalsunderlättande vokal *i/e/u*:
navigā-**b-o**, navigā-**b-i-t**, navigā-**b-u-nt** 'jag, han/hon, *respektive* de ska segla'.

Salvēte puēri,
discite Latīnam linguam,
pulchram et magnīficam!
Deus vos iuvābit,
magistri vos amābunt,
alii vos laudābunt.
Ipsi gaudēbūtis!

disco 3 jag lär mig, studerar
magnīficus, a, um ståtlig
iuvo 1 jag hjälper

laudo 1 jag berömmar
ipse, ipsa, ipsum själv
gaudeo 2 jag känner glädje

Notera att verb som hör till 3:e och 4:e konjugationerna bildar futurum i flertalet fall med ett futurmärke *-e-* mellan verbets bas och personändelser:

Ille faciēt. (*Karl IX om sonen Gustav Adolf*). **Recte agētis.** Översättning finner du i *Facit!*

ille han, *jfr fra. le* - **facio** 3 jag gör | **recte** *adverb* rätt, korrekt - **ago** 3 jag handlar

Catullus, skalden som skrev dikterna till Lesbia

Bland skalden som var samtida med Caesar och Cicero var Catullus den mest betydande.

Gaius Valerius Catullus föddes omkring år 87 f.Kr i Verona. Han begav sig vid unga år till Rom. Där träffade han Lesbia, enligt en antik författare identisk med konsul Metellus Celers maka Clodia – en moraliskt frigjord, intelligent och vacker kvinna, betydligt äldre än Catullus själv. Hon inspirerade honom till några av de finaste dikter den romerska litteraturen har. Det är dikter som beskriver Catullus egen situation och med dem skapar han något nytt i den romerska litteraturen. Endast några få år varade Catullus och Lesbias kärleksförbindelse. Den slutliga brytningen skakade honom djupt.

Catullus skaldebana blev inte lång. Ett par år efter en resa till Bithynien (i nuv. Turkiet) för att besöka sin brors grav avled han i Rom, bara något över 30 år gammal.

Catullus dikter har översatts av Gunnar Harding och Tore Janson i 'Catullus. Dikter om kärlek och hat'. Här följer några dikter i deras översättning. Som rubrik på resp. dikt har satts en eller flera rader ur dikten på latin, som sedan återfinns i *kursivstil* i översättningen:

LI. *Ille mi par esse deo videtur*

Denne är för mig som en gudars like,
ja, hans lycka är kanske ännu större,
han som ständigt får sitta tätt intill dig,
se dig och höra

skrattets ljuva klang, det som rövar från mig
allt förnuft och vett, ty när jag får se dig
blir jag mållös, Lesbia; djupt i halsen
stockar sig rösten,

tungan domnar bort och genom mitt inre
ilar lågor fram och i örat ringer
dova klockors klang medan nattligt mörker
ögat beslöjar.

Sysslöshet blir ditt fördärv, Catullus,
sysslöshet gör dig för vild och lössläppt,
sysslöshet störtade förr i gruset
kungar och städer.

**V. *Da mi basia mille, deinde centum,
dein mille altera, dein secunda centum,
deinde usque altera mille, deinde centum***

Låt oss, Lesbia, leva, låt oss älska!
För allt gammelmansgnäll och gubbigt struntprat
har vi inte ett enda dyft till övers.
Solar kan ju gå ner och komma åter,
men när en gång vår korta ljusglimt slocknar
återstår bara sömn och ändlöst mörker.
*Ge mig tusentals kyssar, sedan hundra,
tusen ännu en gång, och sedan hundra,
sen då tusen igen, och sedan hundra.*
Sen, när tusentals fler har räknats samman
skall vi blanda ihop dem, så att ingen
avundsjuk sätter onda ögat på oss
när han vet våra kyssars sanna antal.

CVII. *Quis me uno vivit felicior*

Om någon någonsin får den lycka han längtat att uppnå,
fast utan hopp, skall hans själ fyllas av jublande fröjd.
Därför jublar jag nu åt det som är mer värt än pengar,
Lesbia, detta att du vänder tillbaka till mig,
vänder tillbaka till mig, som inte har vågat att hoppas,
frivilligt kom du till mig. Bländvita, lysande dag!
*Vem är mer lycklig än jag, kan någon nu komma och säga
att han i livet har fått något han önskat sig mer?*

**LXX. *Dicit, sed mulier cupido quod dicit amanti
in vento et rapida scribere oportet aqua***

Ingen man hellre än mig - så säger den kvinna jag älskar -
vill hon till make ha, inte ens Juppiter själv.
*Säger hon - men vad en kvinna till upptände älskaren säger
skriv det i virvlande ström, skriv det i jagande vind.*

VIII. *Vale, puella! Iam Catullus obdurat*

Catullus, stackars narr, nu måste du sluta
och inse att det du har mistat är borta.
En gång sken ljusa solar på den väg där du
kom till din älskarinna vart hon dig ledde,
och mer än hon har ingen någonsin älskats.
Då blev det många kärlekslekar tillsammans
och hon sa aldrig nej till det du åträdde.

Så ljusa solar sken för dig på den tiden!
 Nu vill hon inte längre - sluta du också
 att jaga den som flyr, var inte olycklig.
 Ryck upp dig nu, var envis, tålig, ståndaktig!

Härefter följer fortsättningen av dikt VIII med Catullus originaltext till höger:

Farväl till dig, nu är Catullus ståndaktig,
 begär ej något av dig som är ovillig.
 Men du blir sorgsen när du inte är önskad.
 Du ondsinta, vad finns då kvar av liv för dig?
 Vem ska besöka dig och finna dig vacker?
 Vem ska du älska då? Vem ska du tillhöra?
 Vem ska du kyssa och vems läpp ska du bita?
 Men du, Catullus, var nu stark och ståndaktig.

*Vale, puella! Iam Catullus obdurat
 nec te requiret nec rogabit invitam:
 at tu dolebis, cum rogāberis nulla.
 Scelestā, vae te! Quae tibi manet vita?
 Quis nunc t(e) adibit? Cui vidēberis bella?
 Quem nunc amabis? Cuius esse dicēris?
 Quem basiabis? Cui labella mordebis?
 At tu, Catulle, destinatus obdura!*

vālē farväl - **puella, ae** F flicka
iām redan, *här* = nu
obdūro 1 jag håller ut, är hård
nec ... nec varken ... eller
tē dig (*ackusativ av tū*)
re-quīro 3 jag söker upp (igen); *e-futurum!*
rōgo 1 jag tillfrågar, frågar; *b-futurum!*
invītus, a, um ovillig; (*te*) *invitam* dig (när
 du är) ovillig = mot din vilja
at men
dóleo 2 känna smärta; *b-futurum!*
cūm (tidskonjunktion) när
cum rogāberis nulla då du inte (kommer
 att) frågas efter (*b-futurum*; **-ris** ändelse i
 passivum när 'du' är subjekt)
nullus, a, um ingen, *här* = **non** inte
scelestus, a, um lastbar, brottslig
vae *interjektion* ve
quae *frågepronomen* F *i nominativ* vilken/vilket?
tibī (dat. av tu) för dig

māneo 2 jag är kvar, återstår
t(e) elision (utstötning) av e vid vokalmöte
quis *frågepronomen* M *i nom.* vem, vilken?
ād-eo, adīre jag går till (oregelbundet
 verb); *b-futurum!*
cui *frågepronomen* quis *i dativ* 'för vem?'
videō 2 jag ser; *vidēberis* ska du synas
 (-ris ändelse i passivum när 'du' är subj.)
bellus, a, um vacker
quem *frågepronomen* quis *i ackusativ* vem?
āmo 1 jag älskar
cuius *frågepronomen* quis *i genitiv* 'vems?'
dīco 3 jag säger; *cuius esse dicēris* 'vems
 ska du sägas vara?' (*e-futurum*; **-ris**
 ändelse i passivum när 'du' är subjekt)
bāsio 1 jag kysser
cui *dativ av* quis för vem? *eller* vems?
labellum, i N läpp, jfr labium
mordeo 2 jag biter - **Catulle** vokativ
destinātus, a, um beslutsam

LXXXV. *Odi et amo*

*Hatar gör jag och älskar ändå. Du frågar mig varför?
 Vet inte men det är så. Ständigt torterar det mig.*

Vid den utgrävda villa rustica (vingård) i Boscoreale nära Neapel har man också restaurerat den antika vinodlingen. Den är nu återplanterad med rätta rader av vinstockar precis som den såg ut år 79 e. Kr.

Mjolkvarn på museet i Boscoreale. Museet har specialiserat sig på fynd från gårdarna på Vesuvius sluttningar.

Ändelsesystem B för substantiv och adjektiv

3:e deklinationen

Ord i *maskulinum* och *femininum* som tillhör ändelsesystem B har i nominativ singularis antingen ingen ändelse (-0) eller ändelsen -s/-is (jfr exempel som doctor-0 'lärare' och pleb-s 'folk'/omn-is, 'all', 'varje').

I ändelsesystem B slutar genitiv singularis alltid på -is. Genom att avskilja genitivändelsen -is får du ordets böjningsstam, till vilken läggs de olika kasusändelserna, t.ex. för dativ singularis -i.

Rector 'styresman' hör till de substantiv som inte har någon ändelse i nominativ singularis. Det finns många sådana ord på -or som tagits upp i vårt svenska språk: *doctor*, *professor*, *cantor*, *pastor* osv. I svenskan har vidare inlånats ett stort antal latinska substantiv med böjningsstam på -ion (region, legion, motion, station, donation m.fl.). Dessa har emellertid i nominativ förlorat sitt -n: *regio*, *regionis*; *legio*, *legionis*; *motio*, *motionis*; *statio*, *stationis*; *donatio*, *donationis* etc., jfr ty. Name, genitiv Namens.

'Fred' heter på latin *pax*: förklaringen till bokstaven x är att ljudförbindelsen c + nominativändelsen -s stavas med x på latin.

Nominativändelsen -s får vidare ett speciellt resultat när ett ords böjningsstam slutar på -d eller -t. Detta t- eller d-ljud förloras framför ändelsen -s genom assimilation (ljudanpassning): *pes* (ur *ped-s), genitiv *pedis* M 'fot', *libertas* (ur *libertat-s), genitiv *libertātis* F 'frihet', jfr sv. *massäck* < matsäck där t-ljudet förloras.

Nu ska vi visa ett fullständigt böjningsmönster för nämnda ord i *maskulinum* och *femininum* med i stort likartade ändelser bortsett från nominativ:

<i>Singularis</i>	<i>Substantiv</i>			<i>Adjektiv*</i>
nominativ	doctor <i>M</i>	pax <i>F</i>	pes <i>M</i>	omn- is <i>all, varje</i>
genitiv	doctōr- is	pac- is	ped- is	omn- is
dativ	doctōr- i	pac- i	ped- i	omn- i
ackusativ	doctōr- em	pac- em	ped- em	omn- em
ablativ	doctōr- e	pac- e	ped- e	omn- ī *
<i>Pluralis</i>				
nominativ	doctōr- es	pac- es	ped- es	omn- es
genitiv	doctōr- um	pac- um	ped- um	omn- ium *
dativ	doctōr- ibus	pac- ibus	ped- ibus	omn- ibus
ackusativ	doctōr- es	pac- es	ped- es	omn- es
ablativ	doctōr- ibus	pac- ibus	ped- ibus	omn- ibus

* i-stam

Ord i *neutrum* har i nominativ och ackusativ singularis antingen ingen ändelse (-0) eller -e (jfr exempel som examen 'prövning' och omne 'allt', 'varje'). I neutrum bildas nominativ och ackusativ pluralis alltid med ändelsen -a.

Exempel på ord i neutrum utan speciell ändelse i nominativ och ackusativ singularis är substantiv med stam på -s: *tempus, témpōris* N 'tid' (ur *témpos, témpos-is), *genus, géneris* N 'släkt, art, slag' (ur *genos, génes-is med avljud o/e). Notera beträffande dessa substantiv: s mellan två vokaler övergår här till r, jfr ty. *Hase*, sv. *hare*.

<i>Singularis</i>	<i>Substantiv</i>	<i>Adjektiv*</i>
nominativ	exámen N	omn- e <i>allt, varje</i>
genitiv	exámĭn- is	omn- is
dativ	exámĭn- i	omn- i
ackusativ	exámen	omn- e
ablativ	exámĭn- e	omn- ī *
<i>Pluralis</i>		
nominativ	exámĭn- a	omn- ia *
genitiv	exámĭn- um	omn- ium *
dativ	examín- ibus	omn- ibus
ackusativ	exámĭn- a	omn- ia *
ablativ	examín- ibus	omn- ibus

* i-stam

Anmärkning: 4:e och 5:e substantivdeklinationerna redovisas i etapp 3!

Exempel på ändelsesystem B:

Notera: adjektiv som tillhör antingen 1:a och 2:a deklinationerna eller 3:e deklinationen behåller "sin deklination", även om adjektivet i fråga ställs bredvid annan deklinations substantiv!

Linnēa boreālis
 Taráxăcum vulgāre
 rector magníficus/-a
 professor emérĭtus/-a
 omnes viae Romam ducunt
 magnum opus
 in vino vérĭtas *Cicero*
 aúrea mediócrĭtas *Horatius*
 et consortes

Linnēa, ae F linnéa - boreālis MF, e N nordlig
 Taráxăcum, i N maskros - vulgāris MF, e N vanlig
 magníficus, a um storstättlig (här om *universitetsrektor*)
 emérĭtus, a, um uttjänt, förutvarande
 alla vägar leder till Rom (Romam *riktningsackusativ*)
 opus, ópĕris N arbete, verk
 vérĭtas, ātis F sanning
 aúreus, a, um gyllene - mediócrĭtas, ātis F
 medelväg, måtta, lagom
 'och kumpaner' - consors, consórtis M kumpan

cave canem	'varning för hunden!' cáveo 2 jag aktar mig (för), 'cave' är <i>imperativ</i> - canis, is MF hund
per cápita	caput, cápitis N huvud; efter huvuden, <i>per skalle</i>
index nóminum	index, índicis MF angivare; katalog nomen, nóminis N namn
eloquentia córpöris (om ståtligt yttre och skämtsamt om korpulent person)	eloquentia, ae F vältalighet - corpus, córpöris N kropp
otium cum dignitate <i>Cicero</i>	otium, i N vila - cum (<i>preposition m. ablativ</i>) med dignitas, ātis F värdighet (<i>fritt: 'välförtjänt ledighet'</i>)
littēris et ártibus (inskrift på medalj för bl .a. framstående konstnärer)	littēra, ae F bokstav, <i>plur.</i> brev, vetenskap, litteratur - ars, artis F konst, <i>plur.</i> skön(a) konst(er), <i>här dativer</i> 'för litteratur och konst'
per pedes apostölörum	per (<i>prep. m. ack.</i>) genom, med - pes, pedis M fot - apóstölus, i M apostel; 'med apostlahästarna'
nihil sub sole novum	nihil intet - sub (<i>prep. m. ablativ</i>) under sol, solis M sol - novus, a, um ny
extra órdinem	extra (<i>prep. m. accusativ</i>) utanför - ordo, órdinis M ordning, jfr <i>extraordinär</i>
mens sana in córpöre sano <i>Iuvenalis</i>	mens, mentis F sinne, själ - in (<i>prep. här m. abl.</i> = befintlighet) i - sanus, a, um sund
ómnibus	omnis, e all, hel, varje, jfr <i>sv. omnibus/ buss dat. plur.</i> 'för alla'
nihil est ab omni parte beātum <i>Horatius</i>	nihil intet - pars, partis F del - ab från ('i varje del <i>el.</i> i alla avseenden') - beatus, a, um lycklig
fortes fortūna ádiüvat <i>Terentius</i>	fortis, e tapper, djärv - fortūna, ae F lycka ádiüvo 1 jag hjälper, står bi
amor vincit omnia <i>Vergilius</i>	amor, öris M kärlek - vinco 3 jag övervinner; omnia N plur. 'alla ting' > <i>på sv.</i> 'allt'
bálnea, vina, venus cor-rumpunt córpöra nostra, sed vitam faciunt balnea, vina, venus (<i>graffiti</i>)	bálneum, i N bad - venus, vénēris N kärlek corrumpo 3 jag fördärvar facio 3 jag gör
corpus delicti	delictum, i N brott (<i>synligt bevis för ett begånget brott</i>)
nulla régūla sine exceptiōne	régūla, ae F regel - exceptio, ōnis F undantag
Universitas Regia Upsaliensis	regius, a, um kunglig - Upsaliensis, e i Uppsala
doctor honōris causa	honor, is M heder - causa, ae F orsak, anledning; <i>här abl.</i> med anledning av ..., för ... skull

Lånord från latinet

Från den 3:e deklinationen har svenska språket lånat in många ord, nämligen

1. nominativformen: *lapis* (sten), *index* (register), *festivitas* (festlighet) och *tempus*, *genus*, *opus*, *examen*, *diktamen*, ursprungligen grekiska substantiv som *psoriasis*, *nemesis*, *hybris*. Det latinska adjektivet av typ *rudis* 'oerfaren, oskicklig' har gett upphov till vardagliga nybildningar i svenskan som *skakis*, *poppis*, *sotis* etc. samt till ännu fler substantivnybildningar på *-is* som *kompis*, *kondis*, *godis* m.fl. Nya sådana ord bildas ständigt.
2. böjningsstammen: *doctor*, *professor*, *front* (av *frons*, *front-is* 'panna', 'framsida'), *part* (av *pars*, *part-is* 'del') och *region*, *vision* (av *regio*, *region-is*, *visio*, *vision-is*), *pest* (av *pest-is*); vidare substantiverade adjektiv som *fossil* (av *fóssilis*, *e* 'uppgrävd'), *mineral* (av *minerális*, *e* 'som har att göra med gruva': *mínera* 'gruva') samt adjektiv som *grav* (av *gravis*, *e* 'tung, allvarlig'), *servil* (av *servílis*, *e* 'underdånig'), *legal* (av *legális*, *e* 'laglig').

Imperfekt (dåtidform)

Latinets imperfekt bildar du genom att sätta **-ba-** eller **-eba-** (det senare i 3:e och 4:e verbkonjugationerna) mellan verbstam och personändelser.

För *esse* 'att vara' (stam *es*) bildas imperfekt indikativ enbart genom tempusmärket **-a-**: **er-a-m** 'jag var' (ur **es-a-m*; förändring av *s* till *r* mellan två vokaler förekommer inom vissa språkområden, jfr ty. Hase och sv. hare).

studē- ba-m	<i>jag studerade</i>	er- a-m	<i>jag var</i>
studē- ba-s	<i>du studerade</i>	er- a-s	<i>du var</i>
studē- ba-t	<i>han/hon studerade</i>	er- a-t	<i>han/hon var</i>
stude- bā-mus	<i>vi studerade</i>	er- ā-mus	<i>vi var</i>
stude- bā-tis	<i>ni studerade</i>	er- ā-tis	<i>ni var</i>
studē- ba-nt	<i>de studerade</i>	er- a-nt	<i>de var</i>

Räkneord

Romarna använde bokstäver för att ange tal: I = 1, V = 5, X = 10, L = 50, C = 100, D = 500, M = 1 000. Om ett lägre tal sätts framför ett högre innebär det subtraktion, jfr IV (=4), IX (=9) och XL (=40). Vid addition sätter man det högre talet först och de lägre därefter, jfr VI (=6), XI (=11), LX (=60).

	<i>Grundtal</i>	<i>Ordningstal</i>
1	I unus, a, um	primus, a, um
2	II duo, duae, duo	secundus, a, um
3	III tres, tria (3:e dekl.)	tertius, a, um
4	IIII (IV) quattuor (4-100 böjs inte)	quartus, a, um
5	V quinque	quintus, a, um
6	VI sex	sextus, a, um
7	VII septem	séptimus, a, um
8	VIII octo	octāvus, a, um
9	VIIII (IX) novem	nonus, a, um
10	X decem	décimus, a, um
20	XX viginti	vicésimus, a, um
50	L quingenta	quingentésimus, a, um
100	C centum	centésimus, a, um
1000	M mille	millésimus, a, um

Obs! Det romerska året (ursprungligen ett tiomånadersår) började med mars: därför *september*, *oktober*, *november*, *december*. Senare flyttades nyåret tillbaka med två månader, kallade *januari*, *februari*.

Över Porta del Popolo i Rom är skrivet:

FELICI FAVSTOQ(UE) INGRESSUI ANNO DOM(INI) MDCLV

felix, felícis 'lycklig' - faustus, a, um 'gynnsam' - ingressus, us M 'inträde' (4:e deklinationen, se *Etapp 3 s. 9*)

(Till drottning Kristina) 'För ett lyckosamt och välsignat inträde' (i Rom)...

Minnessten med ett litet barn i toga. Ostia.

DIS MANIBUS Åt gudarna manerna [*vanlig överskrift*]

Överskriften följs av ett svårtytt namn, nedan återgivet N(*omen*) N(*escio*)

'N N' VIXIT ANNOS V MENSES VIII DIES VIII

vixit 'levde'; mensis, is M 'månad'; dies, diēi M 'dag' (*5:e deklinationen, se Etapp 3, s. 9*)

Frågor som gäller räkneord

- 1 Vad betyder följande ord: *unik, decennium, triangel, unison, dualism, unilateral, duett, trio, dubblera, trikoloren?*
- 2 Skriv med arabiska siffror: MCDLXXXII, DCCCXXXIX!
- 3 Skriv med romerska siffror: 1066, 1632, 1787!
- 4 Vad betyder följande ord: *kvintett, sekundär, primör, kvartal, prima, kvart, kvarter, decimera?*

Rätt svar finner du i Facit!

Horatius, poeten som författade *Ars poetica*

År 20 f.Kr. lät den romerske tänkaren och skalden Horatius publicera *Ars Poetica* 'Den poetiska konsten', ett diktverk riktat till två unga bröder Piso. Horatius hör till de skalder som är starkt medvetna om formens betydelse och hans 'litteraturbrev' ger en rad rekommendationer för dem som vill ägna sig åt diktkonsten. Diktverket rymmer litteraturhistoriska översikter, rekommendationer om komposition och vad man som skald i övrigt bör tänka på. Här följer ett avsnitt i Ivar Harries tolkning (med några originalcitat på latin, deras översättning kursiverad):

Börja ej, som en gång en poet i den episka cykeln:

'Väldige hjältar sjunger jag om och det största bland fälttåg ...'

Hur kan han hålla det löfte han rutit fram så heroiskt?

Bergen skria i barnsnöd. Vad månne väl födas? En råtta.

Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus.

140 Nej, Homeros vet bättre. Han väsnas aldrig i otid:

'Sångmö, sjung om den man som fick länge i skiftande öden irra omkring, sen han Troia förstört, den heliga staden...' ---

Vad hans berättelse ej kan ge glans åt, hoppar han över, men lägger till försåtligt ur egen fatabur annat så att ens spänning består och stegras ända till slutet.

Du som gör dramatik, lyss nu till mig och publiken!

Vill du ha huset fullsatt och vänligt stämt, tills ridån går ner över sista akten, och sedan snälla applåder,

kom då ihåg att ge akt på hur människan ändras med åren, låt din konst följa med hennes ständigt skiftande väsen!

Pojken som lärde sig nyss tala rent och sätta i marken

fötterna stadigt, har lust till lek med kamrater. Han ilsknar

160 till och blir snäll i en blink: hans lynne skiftar med timmen.

Ynglingen utan skägg, som äntligen sluppit ur skolan,

fröjdas åt hästar och hundar och idrottsplatsernas solsken,

är som ett vax i lasternas hand, mot förmaningar stenhård,

trög att skaffa sig nyttiga ting, slösaktig med pengar,

svävar i skyn och är kär, och överger strax vad han älskar.

Andra strävanden fylla hans år, sedan mandomen mognat:

rikedom söker han då och vänskap, är rädd om sin heder,

fattar ej gärna beslut som han fruktar han snart skulle ångra.

Gubben är prisgiven åt en myckenhet lyten. Kanhända

170 samlar stackarn en skatt som han sedan ej nämnes att bruka

eller han låter sitt gods av ängslan och slapphet förfaras.

Allt skjutes upp, han ser framtiden an, vågar aldrig ett krafttag,

krånglar och jämrar sig: det var andra tider den gången

han var ung: nu ser han blott flärd och fördärv hos de unga.---

Antingen vilja poeterna gagna eller behaga
 eller på en gång roa och undervisa i livskonst.
 Vad du än föreskriver, så fatta dig kort: det koncisa
 fattar en läraktig själ och håller det trofast i minnet.
 Överflödiga ord äro spillda på mättade hjärtan.
 Vad som diktas för ro skull, skall ändå likna det sanna:
 uppenbar orimlighet kan ej sagans konst göra trolig:
 340 låt ej i trollets buk de uppättna småbarnen leva!
 Gråhårsmän avvisa barskt, vad de kalla dikt utan kärna:
 lärorikt snusförnuft sätter ungdomens känslor i uppror:
allas röster får den som kan blanda nytta och nöje
omne tulit punctum qui miscuit utile dulci
 till en dryck som är njutnings- och näringsmedel tillika.
 Han förtjänar en slant åt förläggarn, hans rykte går vida
 ut i världen, hans namn skall gäcka förgängelsens makter.

Sedan - visst finns det fel, som granskaren villigt förlåter.
 Strängen ger sällan från sig exakt den ton som du anslog,
 just när du önskat en dov, slår den över gällt i diskanten:
 350 pilen träffar ej alltid det byte bågen tog korn på.
 När i en dikt det mesta är glansfullt, tar jag ej anstöt
 av någon skönhetsfläck, som ett förbiseende vållat
 eller som oundvikligen följer av mänsklig begränsning.
 Men - det är med poeter som skrivarslavar: om samma
 fel kommer ständigt igen, trots rättelser, givs ej pardon mer.
 Musikern visslas ut, om han jämt spelar falskt samma tongång.
 Den som envist tar om sina slarvfel, blir Choerilus* like:
 är han en enda gång bra, blir man muntert förvånad. Och tvärtom,
visst blir jag ond när han sover ibland, den gode Homeros,
indignor quandoque bonus dormitat Homerus,
 360 men i ett verk* som hans var det mänskligt att stundom bli sömnig.

Dikt är som målade tavlor. En del skall man granska på närhåll
 för att bli gripen helt, medan andra verka på avstånd.
 En kräver dämpad belysning, en annan i klaraste dager
 träder för domaren fram och fruktar icke hans skarpblick.
 Somliga göra effekt blott första gången man ser dem,
 andra måste du vänja dig vid. De bli bättre och bättre.

* *Choerilus*, känd som en urusel poet, lovprisade Alexander den stores bragder - *Homeros verk*
Iliaden och Odysseen omfattade drygt 25 000 versrader.

Perfekt (gången tid)

Utifrån presensstammen bildas *perfektstam* på olika sätt, t.ex.

	<i>genom -v-</i>	<i>genom -u-</i>	<i>genom -s-</i>	<i>genom avljud</i>
<i>jag</i>	observāv- i	stúdu- i	srips- i	fec- i (< <i>fac-i</i>)
<i>du</i>	observav- ísti	studu- ísti	srips- ísti	fec- ísti
<i>han/ hon etc.</i>	observāv- it	stúdu- it	srips- it	fec- it
<i>vi</i>	observāv- imus	studú- imus	srips- imus	fec- imus
<i>ni</i>	observav- ístis	studu- ístis	srips- ístis	fec- ístis
<i>de</i>	observav- ērunt	studu- ērunt	srips- ērunt	fec- ērunt
	<i>har observerat</i> (<i>observerade</i>)	<i>har studerat</i> (<i>studerade</i>)	<i>har skrivit</i> (<i>skrev</i>)	<i>har gjort</i> (<i>gjorde</i>)

Personändelserna i perfekt indikativ framgår av tablån ovan. Ändelsesluten erinrar i flera fall om personändelserna i presens, jfr *-t*, *-mus*, *-tis* och *-nt*.

På Utrikesdepartementet (Arvfurstens palats) i Stockholm står att läsa på fasaden *Sophia Albertina aedificāvit* (perfektstam genom *-v-*) I den latinska satsen används alltså tempus perfektum av *aedificāre* 1 'bygga'. Latinskt perfekt kan återges till svenska på två sätt:

- 'Sofia Albertina har byggt huset' *perfectum logicum* (= svenskt perfekt).
- 'Sofia Albertina byggde huset' *perfectum historicum* (= svenskt imperfekt). Sammanhanget får avgöra vilket svenskt tempus som är naturligast att välja. Oftast blir det svenskt imperfekt.

Anmärkning: Någon gång föreligger **överensstämmelse** mellan presensstam och perfektstam (t.ex. presensstam *vert-o* 3 'jag vänder' och perfektstam *vert-i* 'jag har vänt'. Personändelserna i latinskt perfekt, respektive latinskt presens avgör då ofta vilket tempus det är fråga om, jfr presens *vertunt* 'de vänder' och perfekt *vertērunt* 'de har vänt').

Perfekt particip

I latinet bildas perfekt particip genom att man till verbstammen lägger **-t** (i enstaka fall *-it-*) eller **-s-** (det senare vid verbstammar på *-d* eller *-t*, se nedan).

Till denna perfektparticipstam läggs sedan de vanliga kasusändelserna enligt ändelsesystem A, t.ex. **observātus, a, um** 'observerad/observerat', **missus, a, um** (< *miss-sus*, < *mitt-sus*, av *mitto*) 'sänd/sänt'. Participet kan sättas i singularis/pluralis, olika genus och kasus beroende på funktion i satsen.

Perfekt particip är en verbform som oftast har passiv betydelse: **observātus, a, um** 'någon/något som har observerats'.

Villa Liviae vid Prima Porta (12 km norr om Rom)

I Museo Nazionale Romano (Palazzo Massimo) i Rom finns väggmålningar, som har flyttats dit från utgrävda villor. Livia, Augustus hustru, har i sin sommarvilla vid Prima Porta norr om Rom haft helt fantastiska fresker. Hennes matsal, som var underjordisk till skydd mot sommarvärmen, var runt väggarna smyckad med träd, växter och frukter i naturtrogen stil för att ge gästerna en känsla av att de åt i det fria snarare än inomhus. Notera de fem fåglarna!

Tema på ett latinskt verb

Att ta tema på ett verb är att göra en 'uppställning' av huvudformerna för verbet (t.ex. för sv. verbet *finna* är huvudformerna *finna-fann-funnit-funnen*).

När du tar tema på ett latinskt verb, anger du följande huvudformer: 1) *presens indikativ* i 1:a person, 2) *perfekt indikativ* i 1:a person, 3) *perfekt particip* i neutrum singularis och 4) *presens infinitiv*, t.ex. amo, amavi, amatum, amare 1.

Anmärkning: I latinska lexikon brukar verben redovisas med presens 1:a person singularis + siffra. Siffran står för verbkonjugation och dess infinitiv, t.ex. *noto 1* (1 = infinitiv efter 1:a verbkonjugationen, det blir *notāre*) anteckna. Se efter hur de fyra verbkonjugationerna beskrivs på s. 10!

Här följer temat på verb med perfektstam bildad med *v*, *u*, *s* eller *avljud*:

servio, servīv-i, servīt-um, (servīre*) 4 betjäna	*infinitiv utifrån siffran
moneo, monu-i, mónīt-um, (monēre*) 2 (upp)mana	*infinitiv utifrån siffran
dico, dix-i (< <i>dics-i</i>), dict-um, (dícere*) 3 säga	*infinitiv utifrån siffran
facio, fēc-i, fact-um, (fácere*) 3 göra	*infinitiv utifrån siffran

Oregelbundet tema har **sum, fu-i, esse** vara.

Engelskans och svenskans lån av latinets temaformer

När engelskan lånar verbstammar från latinets, lånar engelskan ofta enbart det latinska verbets perfekt particip. Engelskan har, för att ta ett exempel, verbet 'discuss' och substantivet 'discussion'. Båda utgår från latinets perfekt particip *discúss-us, a, um*.

När svenskan lånar verbstammar från latinets, lånar svenskan från både det latinska verbets första och tredje temaform, dvs. dess infinitiv och dess perfekt particip. Vi säger t.ex. *kompon-era* och *diskut-era* där vi lånat stam från de latinska infinitiverna (*compónere* 'ställa samman' och *discútere* 'dryfta'), medan vi för *komposition* och *diskussion* lånat stam från samma verbs perfektparticip (*compósit-us, a, um*, *discúss-us, a, um*). Det engelska sättet för att skapa lånord från latinets är enklare.

Några 'byggstenar' i engelska språket

Historia	Något om ordförrådet	Exempel
1. Romarna erövrar 1:a årh. e.Kr. Britannien upp till Skottland.	Ord som <i>castra</i> 'läger' och <i>vicus</i> 'stad, by' är latin	> <i>Manchester, Gloucester,</i> > <i>Norwich, Warwick</i>
2. Kristendomen införs på 600-talet.	Från latinets och grekiskan ord som rör kyrkans och klostrens verksamhet	<i>Christ, church, bishop,</i> <i>priest, cook, plant,</i> <i>fever, school</i>
3. Vikingarna intar England, som ca 850-1050 till viss del är danskt.	Nordborna för in ett stort antal vardagsord i det engelska riksspråket.	<i>Husband, window, skin,</i> <i>call, take, lift, run, ill,</i> <i>loose, egg</i>
4. Efter slaget vid Hastings 1066 erövrar William The Conqueror och normanderna landet.	I ca 300 år är franskan de högre klassernas språk, den äldre germanska anglosachsiskan de lägres. Därefter blandas språken samman.	Drygt 10 000 franska ord införlivades före 1500-talets början: <i>uncle, aunt, cousin, people,</i> <i>money, feat, story, sure, sir</i>
5. Fr. o. m. renässansen fram till våra dagar har engelskan lånat ett stort antal ord direkt från latinets och grekiskan . Det är ofta fråga om abstrakta eller vetenskapliga begrepp .		<i>Fact, history, secure,</i> <i>senior, progress, conscious,</i> <i>error, (im)possible, delete</i>

Ur en senantik lärobok: En skoldag

Om metoderna för nybörjarundervisning i latin under senantiken kan följande stycke ge en föreställning. Det är sammanställt ur en läsebok med parallell grekisk och latinsk text för användning i både det ena och det andra språket.

(1) Mane vigilāvi de somno.	(1) mane (<i>adv.</i>) tidigt - vígīlo 1 jag vakar, vaknar de (<i>prep. m. abl.</i>) från, ur - somnus, i M sömn
(2) Me lavi et depósui albam paenūlam.	(2) lavo, lavi, lavātum 1 jag tvättar - depóno, depósui, depósitum 3 jag lägger ned, tar av albus, a, um vit - paenūla, ae F nattskjorta
(3) Accēpi a servo cáligas.	(3) accipio, accēpi, acceptum 3 jag tar emot servus, i M slav, tjänare - cáliga, ae F stövel, sko
(4) Accēpi vestimenta.	(4) vestimentum, i N klädnad, pl. kläder
(5) Processi de cubícūlo cum paedagōgo.	(5) procēdo, processi, processum 3 jag gå fram, går ut - cubícūlum, i N sovrum - paedagōgus, i M (barn)ledsagare
(6) Parentes salutāvi et basiāvi et sic descendi de domo.	(6) parens, entis MF förälder - salūto 1 jag hälsar på, säger farväl till - basio 1 jag kysser - sic så descendo, descendi, descensum 3 jag går ner, beger mig - de domo hemifrån
(7) Abii in scholam, dixi: 'Ave magister!'	(7) ábeo, ábii, ábitum, abire (oregelbundet) jag går bort - ave, avēte (<i>imperativ</i>) var hälsad(e) dico, dixi, dictum 3 jag säger
(8) Magister resalutāvit: 'Avēte discípuli!'	(8) resalūto 1 jag hälsar tillbaka - discípulus, i M elev
(9) Ego dictātum excēpi et interrogātus respondi.	(9) dictātum <i>perfekt particip i neutrum</i> det dikterade, det som dikterats - excipio, excēpi, exceptum 3 jag tar ut/emot, 'skriver ned' - interrogātus, a, um <i>perfekt particip</i> tillfrågad, 'när jag tillfrågats' respódeo, respondi, responsum 2 jag svarar
(10) Ut ea egīmus, magister nos dimīsit ad prandium.	(10) ut (med ind.) så snart som, då - ea <i>neutr. plur.</i> dessa saker - ago, egi, actum 3 jag gör; <i>egīmus</i> på sv. bäst: 'hade gjort' - dimitto, dimīsi, dimissum 3 jag skickar i väg - prandium, i N lunch
(11) Dimissus veni domum.	(11) dimissus skickad i väg - venio, vēni, ventum 4 jag kommer - domum (<i>riktningsack.</i>) hem
(12) Accēpi panem cándīdum, olivas, caseum.	(12) panis, is M bröd - cándīdus, a, um vit cáseus, i M ost, jfr ty. Käse
(13) Bibi aquam frígīdam.	(13) bibo, bibi, - 3 jag dricker - frígīdus, a, um kall
(14) Rédii in scholam.	(14) rédeo, rédii, réditum, redíre jag går tillbaka

Översättning finner du i *Facit!*

Avslutande uppgifter för etapp 2

1. Vilka arabiska siffror är motsvarigheter till följande romerska tal: a) IX, b) VL, c) VIII, d) LXVI?
2. Vilka är de fyra första perfektformerna i läsestycket 'En skoldag'?
3. Utgå från avsnittet Exempel på ändelsesystem B, s. 24-25! Vad heter på latin: a) kärleken övervinner allt (= alla ting, neutrum pluralis på latin), b) ingen regel utan undantag, c) inget nytt under solen, d) lyckan hjälper de djärva, e) utanför ordningen?
4. Vad heter **vox clara** F 'en hög röst' i genitiv, dativ, ackusativ och ablativ?
5. Skriv ned *perfekt* av **audio** 4 'jag hör'! Verbets perfektstam bildas med -v-. Alltså, vad heter 'Jag har hört', 'du har hört'etc. Ange med accent hur formerna betonas!
6. Vad heter **tempora bona** N 'goda tider' i genitiv, dativ, ackusativ och ablativ?
7. Återge på latin: De skyndar (*festino* 1) till (*ad* + *ack.*) skolan (*schola*, *ae* F). Skynda långsamt (adverb: *lente*), flickor (*puella*, *ae*) och pojkar (*puer*, *i*)! Era (*vester*, *ra*, *rum*) blommor (*flos*, *floris* M) är vackra (*pulcher*, *ra*, *rum*). Flickorna och pojkarna hälsar på (*saluto* 1) läraren (*magister*, *ri*). Läraren berömmar (*laudo* 1) alla flickor och pojkar.
Rätt svar finner du i Facit!

Villa Adriana utanför Rom

Kejsar Hadrianus (117-138 e.Kr.) lät bygga ett sommarpalats utanför Rom. Det fylldes av fullskaliga reproduktioner av kejsarens favoritbyggnader i Grekland och Egypten. Vid entrén till området finns för dagens besökare en modell som ger en uppfattning om hur komplexet såg ut under sin storhetstid.

Facit Etapp 2

Ur Comenius lärobok 'Latinkunskapens port' från 1600-talet

Var hälsade, pojkar,
lär er det latinska språket
(som är) vackert och ståtligt!
Gud kommer att hjälpa er,
lärarna kommer att tycka om er,
andra kommer att berömma er.
Själva kommer ni att känna glädje!

Ille faciet. Han kommer att göra't. (*Karl IX om sonen Gustav Adolf*)
Recte agētis. Ni kommer att handla korrekt.

Frågor som gäller räkneord

- 1: **unik** ensam i sitt slag - **decennium** tioårsperiod - **triangel** trehörning - **unison** enstämmig - **dualism** tvåfaldighet - **unilateral** ensidig - **duett** musikstycke för två
trio grupp om tre personer - **dubblera** göra tvåfaldig - **trikolor** trefärgad flagga
- 2: 1482; 839
- 3: MLXVI; MDCXXXII; MDCCLXXXVII
- 4: **kvintett** grupp med fem musiker/sångare (dvs. det finns en femte) - **sekundär** andrahands- - **primör** det första av årets skörd - **kvartal** fjärdedels år - **prima** förstklassig - **kvart** fjärdedels timma - **kvarter** termen har sitt ursprung i romersk stadsplanering, som utgick från två korsande axlar som delade in staden i fyra delar, dvs. stadsdelar. Sedermera användes ordet också som 'ruta' i gatunätet
decimera 'borttaga en tiondel', dvs. 'förminska'

Ur en senantik lärobok: 'En skoldag'

Jag vaknade tidigt ur sömnen (min sömn). Jag tvättade mig och tog av den vita nattskjortan. Jag tog emot mina skor av en tjänare. Jag mottog mina kläder. Jag gick ut ur mitt rum tillsammans med min ledsagare. Jag hälsade på (sade farväl till) mina föräldrar, kysste dem och begav mig så hemifrån. Jag gick till skolan och sa: 'Var hälsad (God morgon), herr magister!'. Läraren hälsade tillbaka: 'Var hälsade (God morgon), elever!' Jag tog till mig (skrev ned) det som dikterats och svarade tillfrågad (= när jag fått frågan). Då vi gjort dessa saker, skickade läraren i väg oss till lunch. Efter att ha sänts från skolan kom jag hem. Jag fick vitt bröd, oliver och ost. Jag drack kallt vatten. Jag gick så tillbaka till skolan.

Avslutande uppgifter för Etapp 2

- 1 a) 9, b) 45, c) 8, d) 66
- 2 vigilávi, lavi, depósui, accépi
- 3 a) amor omnia vincit b) nulla régula sine exceptióne c) nihil sub sole novum d) fortes fortúna ádiuvat e) extra órđinem
- 4 vocis clarae, voci clarae, vocem claram, voce clara
- 5 audívi, audivísti, audívit, audívimus, audivístis, audivérunt
- 6 témporum bonórum, tempóribus bonis, témpora bona, tempóribus bonis
- 7 Ad scholam festínant. Lente festínáte, puéllae et púeri! Flores vestri pulchri sunt. Puellae et pueri magístrum salútant. Magister omnes puellas et pueros laudat.